

TOESPRAAK JAN VAN ZANEN
ALGEMENE LEDENVERGADERING VNG
29 juni 2022
Hoorn

Vandaag wil ik het met u hebben over de bloemetjes en de bijtjes...

Daar weten ze hier in Hoorn echt alles van af.

Niet dat we hier vlakbij in Edam-Volendam, waar ik opgroeide, helemaal onwetend waren, maar in West-Friesland hebben ze van een kunst een kunde gemaakt.

Van natuur een wetenschap

Want deze regio staat wereldwijd op de kaart als Seed Valley.

Hét centrum voor plantenveredeling en zaadtechnologie.

Tientallen bedrijven, werken duizenden mensen hier dagelijks aan de ontwikkeling van nieuwe groenten- en bloemenrassen.

Wat bijen doen met hun buik en pootjes, doen ze hier met kwastjes en pipetten: stuifmeel verzamelen en weer verdelen.

Om te zorgen dat planten en bloemen een hogere opbrengst hebben, resistent zijn tegen ziekten, mooier zijn of beter smaken.

Om te leven en te overleven.

Om te zorgen dat we meer kunnen met minder.

Dat is een opdracht, een doelstelling die gemeenten zeker herkennen.

Wij zijn allemaal plantenveredelaars in het diepst van onze gedachten...

Al dienen we niet de voedselmarkt en de bloemenveiling, maar de publieke zaak.

Ja, dat klinkt heel nobel, maar wat is dat dan, die publieke zaak?

Over welk publiek hebben we het?

En over welke zaak?

Ons publiek, dat zijn natuurlijk onze inwoners, maar zoals Kim Putters in zijn afscheidsessay van het SCP nogal duidelijk maakte: dé inwoner bestaat niet.

Er is geen gemiddeld mens, geen doorsnee burger, geen Jan of Jannie Modaal.

Net als de zaden hier in Seed Valley, zijn er vele duizenden soorten inwoners. Van Groningen tot Maastricht.

Putters spoort ons daarom aan om te kijken naar de mens achter de burger en om dat te kunnen is er meer burgerperspectief nodig.

Volgens hem gaat dat over “een goed onderbouwd inzicht in hoe het met mensen gaat, hoe zij maatschappelijke opgaven ervaren, hoe ze de toekomst tegemoet zien en hoe overheidsbeleid daar invloed op heeft – of niet.”

Dus niet alleen kijken naar de rol van burgers als inwoners, als kiezers, maar ook naar hun rol als werknemer of ondernemer, naar afkomst en achtergrond, naar opleidingsniveau en levensverwachting, naar leefwereld en leeftijd.

Gemeenten verkeren in een unieke positie om al die verschillen – en overeenkomsten – te zien, te horen en te duiden.

Wij staan tenslotte dichterbij de burgers dan de rijksoverheid.

Wij zijn het gezicht, de oren en ogen, maar vooral de handen en voeten van de overheid.

Wij zorgen dat beleid werkelijkheid wordt.

Wij zijn in staat om burgerperspectief te koppelen aan toekomstperspectief.

Dat is de ‘zaak’ waarvoor wij staan.

Die zaak bestaat uit verschillende taken en verantwoordelijkheden, en dat zijn er niet een paar, maar steeds meer.

Taken die niet ophouden bij de gemeentelijke grenzen, die haast nooit alleen maar lokaal zijn, maar ook regionaal, nationaal en soms zelfs internationaal.

Want onze inwoners bouwen op ons, op u, op de ruim 8600 raadsleden, 1200 wethouders en 344 burgemeesters, griffiers en gemeentesecretarissen. Onze inwoners bouwen op ons als het gaat om hun bestaanszekerheid, van betaalbare woningen tot inkomen, van milieu tot veiligheid.

Inwoners gaan ervan uit dat hun gemeente, dat u, zorgt voor leefbare buurten en wijken, voor een goed ondernemers- en investeringsklimaat, voor jongeren en ouderen.

Inwoners rekenen op gemeenten, op u, om te handelen in tijden van crisis, van een pandemie tot de opvang van vluchtelingen, van een oorlog ver weg tot de klimaatcrisis dichtbij of een oorlog dichtbij.

En dat moeten we niet alleen gewoon doen, maar ook zo goed mogelijk doen.

Dat is er de laatste jaren niet eenvoudiger op geworden.

Door decentralisatie zijn er steeds taken bijgekomen, terwijl de randvoorwaarden – en de centen – om die taken naar behoren uit te voeren, niet in de pas lopen met de opgaven.

Dat maakt het moeilijk, bijna onmogelijk, om voor onze inwoners te doen wat we zouden moeten doen.

Natuurlijk doen we ons best.

Wij zijn als de oorspronkelijke plantenveredelaars, als bezige bijen, ieder dag in de weer om van bloem naar bloem te vliegen, om van nectar honing te maken, om door bestuiving duizend bloemen te laten bloeien. Maar ondertussen spuit de ‘rijksimker’ rook in onze ogen en wordt de honing uit onze raten geschraapt.

Ik noemde dat bij het aantreden van het nieuwe kabinet een valse start.

Één valse start mag minister...

Wij zijn immers in ijshal De Westfries...

Maar ondanks intensief overleg ziet het financiële plaatje er nog steeds niet bemoedigend uit.

En dat mag echt niet langer duren.

Want om te doen wat we moeten doen is het noodzakelijk dat gemeenten langjarig kunnen investeren en weten waar ze financieel aan toe zijn.

Ook al hebben de nieuwe raden en colleges de komende jaren een grotere koek te verdelen, toch zien we nog steeds een flink gat in het Gemeentefonds vanaf 2026.

Ik begrijp dat die onzekerheid ook een rol speelt in veel coalitie-onderhandelingen waar – soms al maanden - geworsteld wordt met de vraag waar te bezuinigen en welke langjarige investeringen uit te stellen. Investerings die vaak noodzakelijk zijn om inwoners een leefbare toekomst te bieden.

En die het kabinet ook graag wil...

Alleen een duidelijke koers van het kabinet kan de nieuwe colleges – in wording – helpen om op die vragen een goed antwoord te geven.

Want bij taken horen knaken.

Dat geldt zeker ook voor de opvang van asielzoekers.

Een rijkstaak waarvoor de gemeenten zich nu het vuur uit de sloffen lopen.

Omdat we die mensen zo goed mogelijk willen helpen.

Waar het kan en hoe het kan.

Gemeenten zorgen intussen voor 45.000 opvangplekken voor vluchtelingen uit Oekraïne.

Voor leefgeld, onderwijs en zorg voor 20.000 vluchtelingen die bij particulieren onderdak hebben gevonden.

Voor de huisvesting van 25.000 statushouders.

Gemeenten vangen inmiddels meer vluchtelingen op uit Oekraïne dan het COA aan asielzoekers.

Dat doen we voor een groot deel met onze eigen mensen die zich soms over de kop werken om dit allemaal voor elkaar te krijgen.

Dat is moeilijk vol te houden.

De rek is eruit.

Begrijp me niet verkeerd: we willen helpen, we zullen helpen, maar dan wel met voldoende middelen en mensen.

Het is een eenvoudig economisch principe dat je betaalt voor werk dat je door anderen laat opknappen.

Het is dus tijd dat het Rijk niet alleen vraagt maar ook geeft.

Je kan niet doodleuk in de ochtend onze medewerking vragen bij de uitvoering van een rijkstaak zoals de opvang van asielzoekers en ons dezelfde middag bij een bestuurlijk overleg even gemakkelijk naar het financiële ravijn verwijzen.

Niet 'misschien, later, straks', maar 'nu, onmiddellijk, zo snel mogelijk'.

Dat is de harde boodschap aan het rijk.

Daarom leggen we straks als bestuur een resolutie aan onze leden voor waarin we duidelijk maken dat gemeenten alleen maar langjarig kunnen bijdragen aan maatschappelijke opdrachten als klimaat en wonen, aan rijkstaken zoals de opvang van asielzoekers kunnen bijdragen, als er financiële zekerheid voor na 2025 komt.

Als het kabinet niet doet wat het moet doen, houden wij op om te doen wat we niet meer kunnen doen.

Niet omdat we het niet zouden willen, maar omdat het gewoonweg niet meer kan.

Waar het kabinet stug aan voorbij lijkt te gaan is de enorme uitvoeringsmacht en innovatiekracht die gemeenten hebben. En laten we eerlijk zijn: die hebben ze hard nodig. Bijvoorbeeld om de balans tussen beleid en uitvoering te herstellen. Om dat voor elkaar te krijgen moeten we niet blijven hangen bij wat er niet goed is gegaan, niet alleen maar stilstaan bij ongekend onrecht, maar vooral vooruit kijken naar hoe het beter kan. Zorgen dat beleid en werkelijkheid weer in de pas lopen. Gemeenten zijn de uitvoerders bij uitstek: wij zien als eerste wat er goed gaat en wat er niet goed gaat, waar de problemen zitten, welke oplossingen het beste passen. En eerlijk is eerlijk... Tot zover de theorie... De praktijk blijkt vaak weerbarstig. Want we hebben weliswaar een unieke positie, maar het is hoog tijd dat we daar beter gebruik van maken. Een spiegel voor onszelf. Dus: beter leren kijken en luisteren, met meer oog en oor voor alle rollen van onze inwoners, alle perspectieven van onze burgers. Dat is niet alleen belangrijk om te zorgen dat alles werkt, maar ook om een ander gat, om de kloof tussen burgers en overheid, te dichten. Om te zorgen dat burgers zich niet boos achter hun voordeur terugtrekken maar willen meepraten en meedoen. Om te zorgen dat onze loketten geen obstakel zijn maar een uitnodiging, onze medewerkers geen vijanden maar vrienden. Dat kan alleen maar als we ons realiseren dat de publieke zaak een gedeelde taak is. Niet alleen van de bijtjes, maar ook van de bloemetjes.

Zoals Mariken Heitman schrijft in haar boek Wormmaan, als hoofdpersoon Elke nadenkt over de rol van plantenveredeling in onze ontwikkeling: “Het vormen en de afhankelijkheid zijn wederzijds. (...) Wij vormden de planten en de planten vormden ons”.

Zo werkt dat ook in onze gemeenten, in onze gemeenschappen: wij zijn van elkaar afhankelijk en wij vormen elkaar.

Daarom is de publieke zaak een kwestie van betrokkenheid en vertrouwen.

Wederzijds.

Betrokkenheid die je moet tonen en vertrouwen dat je moet verdienen.

Dat betekent dat we goed naar elkaar moeten luisteren, naar wat we willen en wensen, maar zeker ook: dat we niet meer moeten beloven dan we waar kunnen maken.

Want belofte maakt schuld, dat zei de nationale Ombudsman Reinier van Zutphen laatst ook.

Dus soms gewoon even een stapje terug doen, even nadenken, even goed kijken hoe iets werkt, of wat we willen echt mogelijk is, en dan pas iets beloven.

Dat is uitvoering met beleid.

Dat is de weg terug naar een betrouwbare en betrokken overheid.

Maar dat kan alleen als we ons blijven realiseren dat de overheid niet uit losse delen bestaat, maar de som is van die delen.

Samen staan we voor één taak, voor een gedeelde publieke zaak.

Voor een veelzijdige overheid voor een veelzijdige burger.

Dat kunnen we alleen waarmaken als wij, als de gemeenten, een stap naar voren zetten, als wij onze verantwoordelijkheid nemen om het bestuur van Nederland te verbeteren.

Maar wel in het volle bewustzijn van wat ons zo uniek maakt.

Dat is niet alleen de korte lijn tussen gemeente en inwoners, ondernemenden maar ook onze unieke lijn met elkaar.

Onze unieke verbondenheid die ons de mogelijkheid geeft om ongebonden, onaangetast door nationale en internationale strubbelingen, toch te blijven samenwerken, toch te blijven praten.

Over alle mogelijke thema's.

Dat merkte ik toen ik in eind februari in Barcelona met gemeenten uit het de hele wereld bij elkaar was.

Precies die dag viel Rusland, beter gezegd viel Poetin, Oekraïne binnen.

Een inval die verdeeldheid zaaide, die de dialoog verstoorde.

Vooraf met de aanwezige vertegenwoordigers uit Rusland.

Maar hoe ongemakkelijk het ook was, niemand keerde elkaar echt de rug toe.

Omdat we ons ervan bewust waren – en zijn - dat er tussen gemeenten altijd meer overeenkomsten zijn dan verschillen.

Dat we moeten blijven praten en luisteren, ook als nationale regeringen dat niet meer doen.

Die unieke positie, binnen en buiten het systeem, geeft gemeenten lokale bestuurders, raadsleden en wethouders een unieke kans om het initiatief terug te pakken.

Niet wachten op wat er op ons af komt, maar zelf aan de slag gaan.

Want, zoals Herman Tjeenk Willink het omschrijft: “in politiek en bestuur moeten we niet alleen van boven naar beneden, maar ook van beneden naar boven denken, niet alleen van binnen naar buiten, maar ook van buiten naar binnen, niet alleen van algemeen naar specifiek, maar ook vanuit de concrete casus naar het algemeen beleid.”

Dat zou betekenen dat gemeenten het initiatief naar zich toetrekken als het gaat om het signaleren en oplossen van maatschappelijke problemen.

De taak van het Rijk is dan om daarvoor de randvoorwaarden te creëren.

Wij zetten een stap vooruit, het Rijk zet een stap terug.

Dat is geen afkering, maar een omkering.

Geen revolutie maar een evolutie.

De essentie van plantenveredeling...

Dat kan, net als in de plantenveredeling, niet van vandaag op morgen.

Iedere verandering begint met een zaadje.

Een zaadje dat we moeten zaaien en laten kiemen voordat we kunnen oogsten.

Wat die oogst moet zijn is duidelijk: gemeenten die doen wat ze moeten doen, van probleem naar oplossing, betrokken en betrouwbaar.

En dat steeds voor de inwoners.

Daar gaat het om.

En natuurlijk ook samen met en in de VNG.

Want ook onze vereniging is meer dan de som der delen.

Omdat we samen sterker zijn.

De bij én de bloem.